

Paloták asztalosmunkái a barokk korban: komparatív elemzés soproni és kolozsvári példák alapján

Joinery in Baroque Palaces: A Comparative Analysis Based on Examples from Sopron and Cluj-Napoca

Dr. TÁRKÁNYI Sándor¹, SZENDI Dorina², SZŐKE Fanni³, JAKAB Attila⁴

^{1,2,3,4}Soproni Egyetem Faipari Mérnöki és Kreatívipari Kar,
9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.,
tarkanyi.sandor@uni-sopron.hu, SzendiD17@student.uni-sopron.hu,
Szoke.Fanni@phd.uni-sopron.hu, Jakab.Attila@phd.uni-sopron.hu,
<https://fmk.uni-sopron.hu/kezdolap>

Abstract

As part of the University of Sopron's research program, systematic documentation is being conducted on the representative doors and windows of Baroque palaces, with a particular focus on sites in Sopron and Cluj-Napoca. Precise on-site surveys and digital recordings reveal the structural composition, unique wood carvings, and supraportas of doors integrated into the enfilade systems of piano nobile levels. The oak frame-and-panel structures, along with acorn-tipped ball hinges and ornate box locks, reflect the high standards of 18th-century decorative arts and the demands of social representation. This scientific processing not only serves heritage conservation but also provides an essential technological foundation for authentic restorative reconstructions and the preservation of traditional joinery expertise for future generations.

Keywords: palace, Baroque, double-leaf door, monument, sustainability

Kivonat

A Soproni Egyetem kutatási programja keretében végzett szisztematikus dokumentáció a barokk paloták reprezentatív nyílászáróit vizsgálja, különös tekintettel a soproni és kolozsvári helyszínekre. A precíz helyszíni felmérések és digitális rögzítések feltárják a piano nobile szintek enfilade rendszerébe illeszkedő ajtók szerkezeti felépítését, egyedi fafaragásait és supraportáit. A tölgyfából készült vázablázatos szerkezetek, valamint a makkos-golyós pántok és díszes dobozzárak a 18. századi iparművészet magas színvonalát és a társadalmi reprezentáció igényét tükrözik. Ez a tudományos feldolgozás nem csupán az örökségvédelmet szolgálja, hanem elengedhetetlen technológiai alapot nyújt a hiteles restauratori rekonstrukciókhoz és a tradicionális asztalosművészeti tudás továbbörökítéséhez.

Kulcsszavak: palota, barokk, kétszárnyú ajtó, műemlék, fenntarthatóság

1. A VIZSGÁLT BAROKK PALOTÁK RÖVID ÉPÍTÉS- ÉS TULAJDONLÁSTÖRTÉNETE

1.1. A Sopron, Templom utca 2. szám alatti, volt Esterházy-palota históriája

A soproni Bányászati Múzeumnak otthont adó egykori Esterházy-palota középkori alapokra épült. A 16–17. században városi tulajdonban lévő épület kapitányi rezidenciaként funkcionált, majd a 17. század végétől olyan neves tulajdonosok kezén fordult meg, mint a Prisomann, a Reschl és a Somogyi család, később pedig Amadé bárónő [1]. Mai arculatát 1752 után nyerte el, amikor Esterházy Pál Antal korabarokk stílusban átépíttette: ekkor alakították ki a héttengelyes, zárterkélyes homlokzatot a kapu feletti családi címerrel [2].

A körülépített udvaros, hátsó részével a várfalra támaszkodó palota egészen az 1952-es államosításig a hercegi család birtokában volt [3]. Első leírását már 1915-ben leközlölte Mihályi Ernő bencés tanár [4].

1.2. A Sopron, Kolostor utca 11.-Új utca 14. szám alatti, volt Zichy-Meskó-palota története

A mai palota telektörténete a 15. századig nyúlik vissza: Zsigmond király 1422-ben adományozta oda a bécsi Wolf zsidó ingatlanát Sopron városának, amely 1459-ig városházaként funkcionált [5]. A későbbi tulajdonosok sorában Sighart Márton (1488) után Meskó Ádám jelent meg, aki 1725 körül kezdeményezte a Kolostor utcai homlokzat barokk átépítését. A 18. század közepén több nemesi család (Bartalotti, Herbeville, Stahrenberg) kezén fordult meg, majd 1776-ban Meskó Jakab báró szerezte meg a birtokot [3]. Az épület reprezentatív barokk kialakítása – beleértve a lépcsőházat és az Új utca felőli nagyterem mennyezetfreskóját – vélhetően az ő nevéhez fűződik. Ennek ékes bizonyítéka a porcelánkabinet falburkolatába integrált családi portrészorozat [6]. Az ingatlant az államosítás előtt a Zichy–Meskó család birtokolta, a 20. században már bérházként hasznosítva azt [1]. Lépcsőházát, rácsos kapuját 1926-27-ben Foerk Ernő tanár vezetése mellett felmérték a budapesti állami felső építőipariskola diákjai [7].

1. ábra. A Sopron, Templom utca 2. és az Új utca 14. számú barokk paloták homlokzatai 2024-ben
(Fotó: Tóth Richárd, Tárkányi Sándor)

1.3. A Kolozsvár (Cluj-Napoca), Fő tér (Piața Unirii) 30. szám alatti, volt Bánffy-palota építésének és korábbi publikációinak főbb adatai

A Johann Eberhard Blaumann tervei alapján, 1774 és 1784 között emelt palota a klasszicizáló késő barokk építészet kiemelkedő példája. A kétszintes épület főhomlokzata tizenhat tengelyes, melyet egy hangsúlyos, négytengelyes középrizalit tagol; utóbbi földszintjén három kapunyílás biztosítja az áthaladást. A rizalit emeleti szakaszán a díszteremhez közvetlenül kapcsolódó, oszlopos loggia (fedett erkély) kapott helyet. Az épület reprezentatív térsora és legdíszesebb helyiségei a főszárny emeleti traktusában összpontosulnak. Az utcai traktus első emeleti, enfilade-tengelyre fűzött teremsora a palota építetőjének, gróf Bánffy Györgynek – Erdély kormányzójának – lakosztályaként funkcionált, és méltó keretet adott a társadalmi érintkezéseknek, valamint a reprezentációnak.

Bíró József 1933-ban publikált, húszoldalas füzeté alapvető forrásmunka a palota és tervezője, Johann Eberhard Blaumann kapcsán; a munka tartalmazza az épület teljes (földszinti és emeleti) alaprajzi dokumentációját is [8]. A kolozsvári műemlékek felmérését a Magyar Királyi Állami Felső Építőipariskola diákjai végezték el 1941–1942-ben. A kutatás eredményeit publikáló sorozat záróköteté három táblát szentel a Bánffy-palotának, részletezve annak utcai homlokzatát, metszeit és az épület reprezentatív középerkélyét [9].

B. Nagy Margit munkássága fontos előrelépést jelentett a palota kutatástörténetében: Bíró József korábbi megállapításait alapul véve mélyítette el az épületre vonatkozó ismereteket. 1970-es tanulmánya nemcsak a kivitelező mesteremberek névsorát tárta fel, hanem – a jelen dolgozat szempontjából kiemelten fontos módon – publikált egy felvételt a palota egyik reprezentatív, díszes ajtajáról is [10]. A Bánffy-palota eddigi legrészletesebb monográfiáját Bordás Beáta jegyzi: 2019-ben megjelent, kétszáz oldalas kötetében minden korábbinál teljesebb körű bemutatást nyújt az épületről [11]. Az egykori főúri rezidencia ma a Kolozsvári Művészeti Múzeum intézményének biztosít helyszínt [12].

2. ábra. A kolozsvári Bánffy-palota Fő téri homlokzata 1942-ben [13]

2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA ÉS EDDIGI EREDMÉNYEI

A Soproni Egyetem építész MSc (műemlékvédelem és rekonstrukció szakirányú) hallgatóival 2022 szeptemberétől soproni barokk ajtók dokumentálását végeztük, melynek során eddig 30 ajtót mértünk fel. Ebben a félévben további 12 nyílászáró dokumentációja készül el. Az ajtókról a hallgatók a helyszínen manuálékát, illetve fotódokumentációt készítenek, majd a kézi felméréseket vektoros programban rögzítik. Az elkészült tervlapokon az alaprajz, a metszet és a két nézeti rajz M 1:10 léptékben, a csomóponti részletek, valamint a vasalatok nézeti ábrázolásai pedig M 1:2 méretarányban szerepelnek.

A féléves feladat során a hallgatókkal közösen elemezzük a nyílászárók asztalosipari részleteit, a beépítés módját, valamint a vasalatok (pántok, dobozzárak, ajtóhúzó) típusait. 2025 márciusában a kolozsvári Bánffy- és Teleki-paloták asztalosszerkezeteit dokumentáltuk hagyományos rajzi és digitális eszközökkel. A mobilitási program keretében két doktorandusszal és egy építész MSc hallgatóval dolgoztunk együtt.

A kutatás elsődleges célja a 18. századi barokk ajtók szerkezeti és díszítési technikáinak részletes vizsgálata a történelmi Magyarország területén. A vizsgálat kiterjed az anyaghasználat elemzésére, valamint a keretbetétes ajtók szerkezeti felépítésének feltárására, különös tekintettel a keret-osztó profilokra és a betétek rögzítési módjaira. A kutatás további célja a különböző barokk stílusirányzatok és régiók közötti díszítési technikák összehasonlítása, feltárva a regionális különbségeket és azok kulturális hátterét. A munkafolyamat során kiemelt figyelmet kap a történelmi asztalosipari kötések dokumentálása, valamint a vasalatok és zárszerkezetek tipizálása is. A kutatás eredményei alapul szolgálhatnak a hiteles műemléki rekonstrukciókhoz és a restaurálási módszertan fejlesztéséhez.

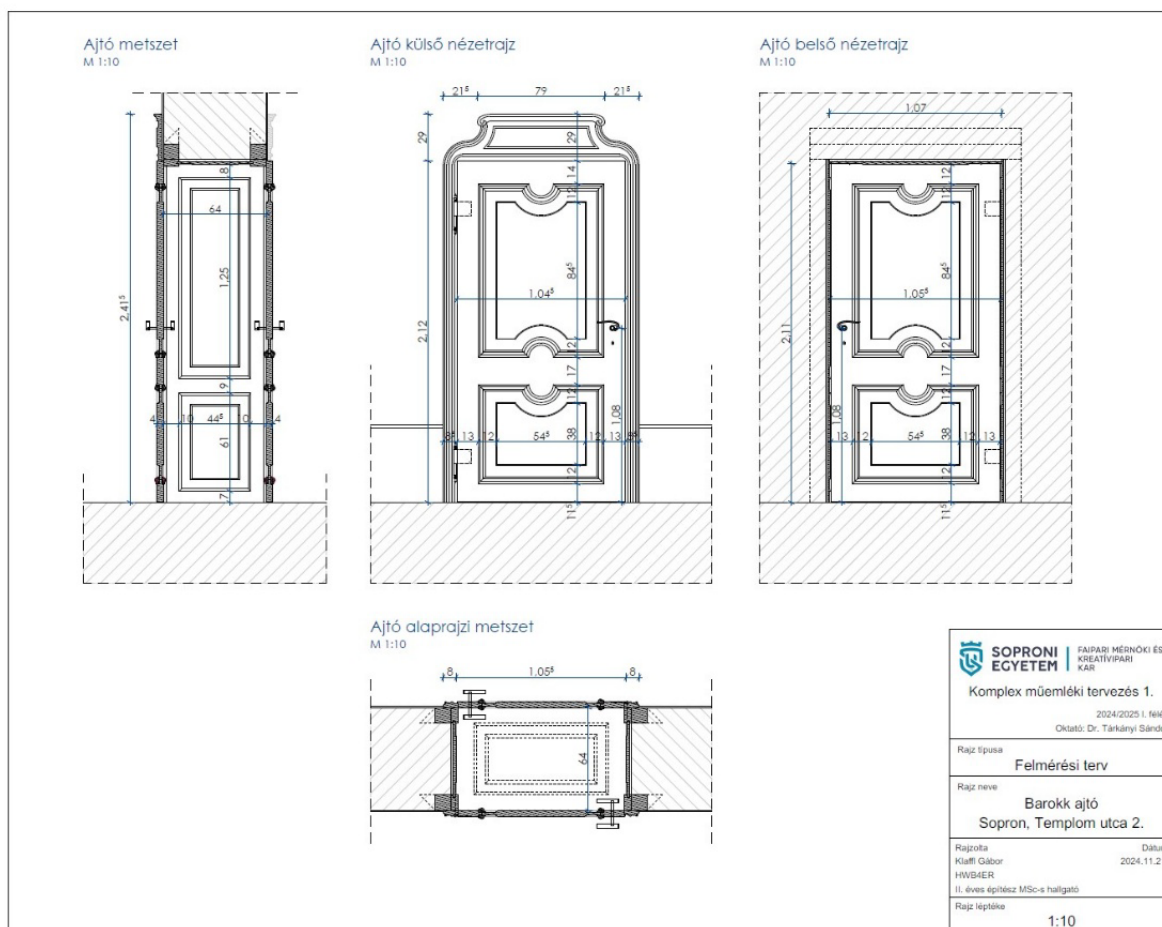
3. A PALOTA AJTÓK KIALAKÍTÁSÁNAK JELLEMZŐI

A főemelet (piano nobile) a reneszánsz és barokk kastélyok, illetve városi paloták reprezentatív szintje, ahol a legfontosabb közösségi és díszterek kapnak helyet. Kiemelt jelentőségét a belső terek tekintélyes belmagassága és a homlokzat hangsúlyos formaképzése is tükrözi, ezért ezen a szinten a külső és belső nyílászárók egyaránt a legdíszesebb kialakításúak. A barokk reprezentációs igényeit szolgálja az enfilade rendszerű térkapcsolás is: itt a termek egyetlen hosszanti tengely mentén, egymásból nyílván követik egymást. Az azonos tengelybe rendezett ajtószárnyakat kitarva akadálytalan látvány nyílik a teljes teremsoron, hatásosan szemléltetve az épület méreteit és pompáját [14].

3.1. A soproni, volt Esterházy-palota első emeleti nyílászárójának ismertetése

A tervlapokon a nyílászáró alaprajza, metszete és két nézeti rajza, a csomóponti részletei és a vasalatok nézeti ábrázolásai, valamint a nyílászárók fotódokumentációja szerepelt. A soproni barokk ajtók szerkezetére jellemző, hogy váztaáblázatos kialakításúak, egy középső osztással, általában két tömör betéttel. Példáknál a

felső betét kétszeres mérete a lenti betétnek, a tömör betéteket profilos szögező lécekkel rögzítették a kerethez. Az ajtólapot tartó pántok makkos-golyós vészpánt szerkezetek, az ajtó jelenlegi kilincse az 1975-78-as Országos Műemléki Felügyelőség felújítása során készült egyedi öntött bronz lakatosmunka. Az ajtótok felül két oldalt ívesen felemelkedik, így kialakult egy kisebb supraport az ajtó felett. Az ajtólap alsó keretéből – feltehetően a padlószint megemelése miatt – korábban néhány centimétert lefürészelték.

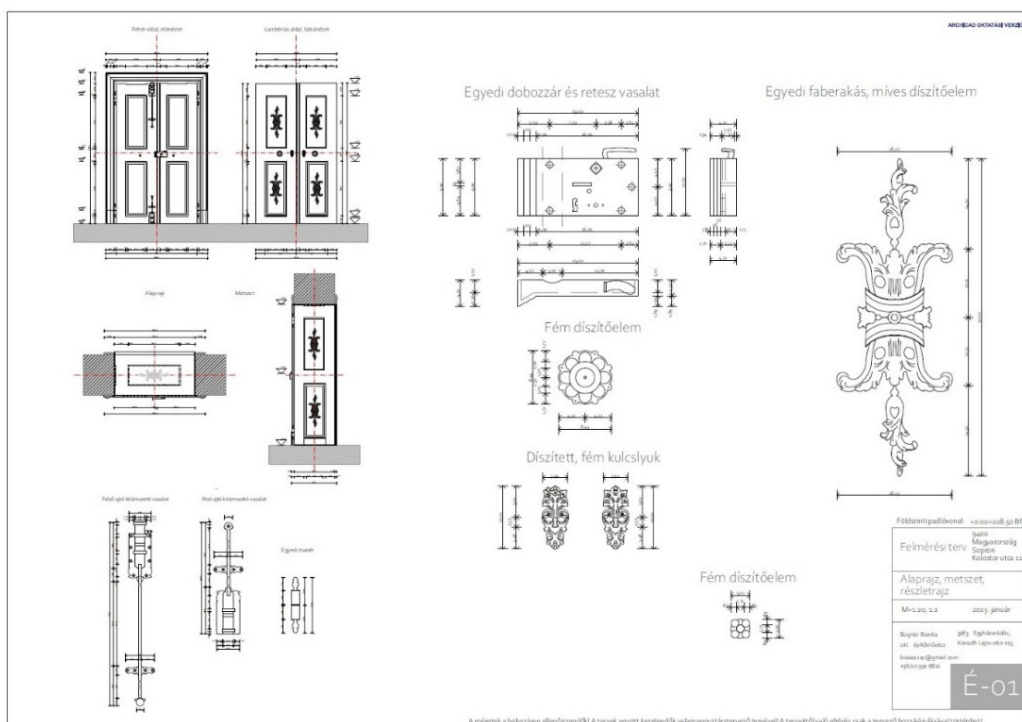
3. ábra. Az emeleti barokk ajtó felmérési rajza (Klaffl Gábor felmérése)

3.2. A soproni, volt Zichy-Meskó-palota első emeleti, kétszárnyú nyílászárójának bemutatása

A Sopron belvárosában található Zichy-Meskó palota egyik legkülönlegesebb terme a 18. századi porcelánkabinet, amely kivételes épségben őrizte meg barokk értékeit. A helyiség díszje a Gaetano Fanti által festett mennyezeti freskó, valamint a Ludwig van Roy arcképeivel díszített, tölgyfából készült, aranyozott és faragott ornamentikájú falburkolat. A kabinetet Meskó Éva bárónő alakította ki családja értékes porcelángyűjteményének bemutatására, melyeket a burkolatból kiálló konzolokon helyeztek el. Különleges módon a helyiség mindhárom kétszárnyú ajtaja és spalettás ablaka is megőrizte eredeti barokk szerkezetét, profilozását és vasalatait.

A nyílászárók és a belésburkolatok kialakítása szervesen illeszkedik a padlótól mennyezetig érő, pilaszterekkel tagolt falburkolat rendszeréhez. Bár a korabeli berendezés elveszett és a táblás parkettát lefedték, a belső tér asztalosmunkái a korszak kiemelkedő műbútorasztalos művészetét képviselik. Az ajtók belső oldala az eredeti tölgyfa felületet mutatja, míg a külső szárnyakat a későbbi évtizedekben fehérre mázolták. A kabinet kutatása rávilágított arra, hogy a helyiség még a palota szükséglakásokká alakításának időszakát is viszonylagos épségben vészelte át [15].

A kétszárnyú ajtó kabinet felőli betétjei aranyozott felületűek, melyekben finom fafaragású díszítményeket helyeztek el. Az alsó és felső betétmezők azonos méretűek, rögzítésüket a keretszerkezethez díszes profillécek biztosítják; a középsőt egyenes kialakítású. A szárnyak záródását a tokhoz rögzített, igényes kivitelű, díszes zárcímkével ellátott dobozzár biztosítja. Az ajtószárnyak mozgatása mindkét oldalon sárgaréz húzógombokkal történik.

4. ábra. Az emeleti porcelánkabinet kétszárnyú ajtajának felmérési rajza (Bognár Bianka felmérése)

3.3. A kolozsvári, volt Bánffy-palota első emeleti, kétszárnyú reprezentatív ajtajának leírása

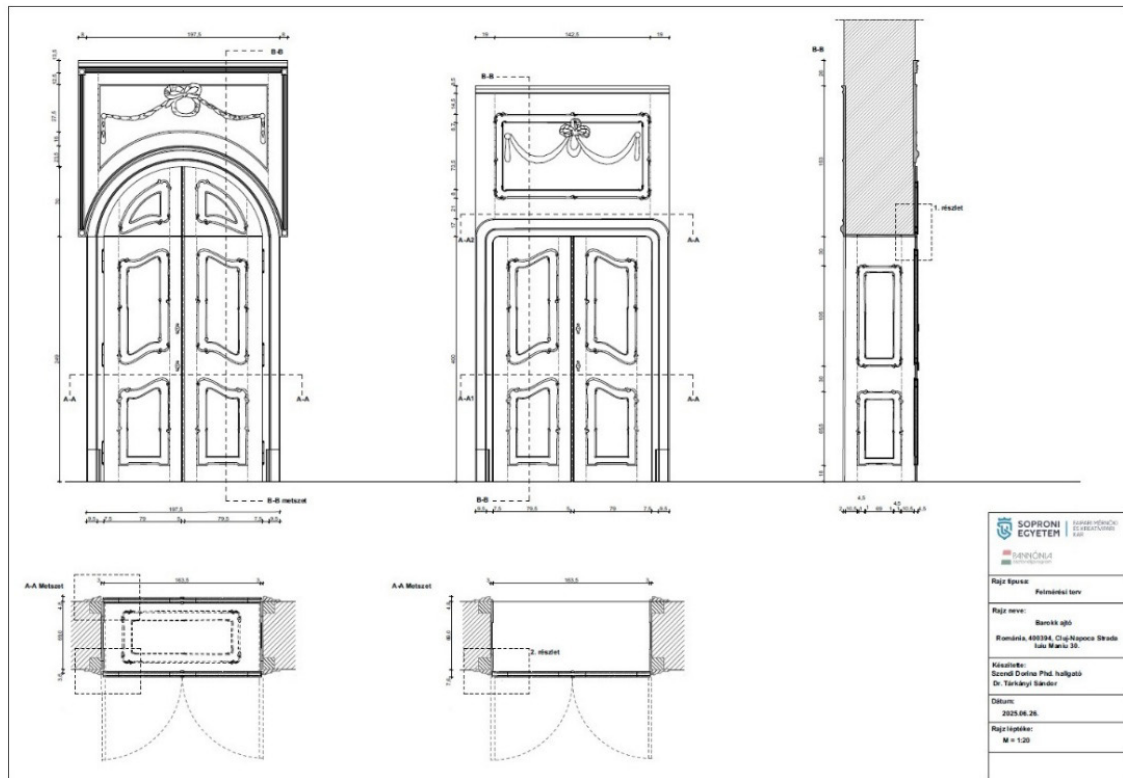
A kolozsvári Bánffy-palota Fő térre néző reprezentatív termei a barokk fényűzés jegyében készültek, ahol a nyílászárók meghatározó elemei a supraporták. Ezek az ajtókeret feletti, faragással díszített elemek optikailag megnyújtják a nyílást, monumentálisabb és elegánsabb megjelenést kölcsönözve a bejáratoknak. A legdíszesebb kétszárnyú ajtók a díszteremben találhatók, amelyek közül az egyik egy különleges vakajtó, mely mögött nincs tényleges nyílás. A díszterem ajtóinak felső párkánya pontosan illeszkedik a terem belső párkányvonalához, felső részük pedig félköríves záródást kapott.

Az enfilade-tengely mentén haladva a szomszédos kisterem és nappali felőli oldalakon már egyszerűbb, egyenes betétes supraportákat alkalmaztak. Bár a díszítés mértéke változó, mindkét típusú felső díszítményben közös az aranyozott, copf stílusú faragványok jelenléte. A palota távolabbi helyiségeiben, például a biliárdteremben vagy az előszobák felőli oldalakon a faragott díszítés már elmaradt, ott csupán a tokszerkezet látható. Az ajtók eredeti sárgaréz dobozzárakkal voltak felszerelve, amelyekből mára mindössze egyetlen példány maradt fenn a díszterem vakajtóján. Ezt a különleges lakatosterméket vélhetően Matkó István helyi mester készítette [10].

4. ÖSSZEZÉS

A reneszánsz és barokk rezidenciák reprezentatív szintjén, a *piano nobile* emeleten a nyílászárók kialakítása a társadalmi státusz és az építészeti reprezentáció alapvető eszköze volt, amelyet az enfilade rendszerű térkapcsolás tett monumentálissá. A soproni és kolozsvári paloták példáin keresztül megfigyelhető a magas szintű műbútorasztalos-művészet, ahol a vázablázatos szerkezetű tölgyfa ajtólapokat gazdag profilozás, aranyozott faragványok és optikai hangsúlyt adó supraporták egészítik ki. Ezen nyílászárók nem csupán funkcionális elemek, hanem a belső architektúra szerves részei, melyek technikai részletgazdagságát – a makkos-golyós véspántoktól a sárgaréz dobozzárakig – a korszak kifinomult iparművészeti igényessége határozta meg.

A történeti nyílászárók tudományos igényű dokumentációja és szisztematikus feldolgozása túlmutat az örökségvédelmi alapfeladatokon: a precíz felmérések a hiteles restaurátori intervenciók és a történeti technológiák rekonstrukciójának elengedhetetlen előfeltételei. A barokk asztalosművészet technikai megoldásainak és stilisztikai sajátosságainak tudományos igényű elemzése lehetővé teszi e tradicionális szaktudás kognitív elsajátítását, biztosítva ezzel a korabeli mesterfogások integrálását a kortárs szakmai diskurzusba és a gyakorlati örökségmegőrzésbe.

5. ábra. A Bánffy-palota supraportos kétszárnyú ajtajának felmérési rajza (Szendi Dorina felmérése)

IRODALMI HIVATKOZÁSOK

- [1] Csatkai E. – Dercsényi D. *Sopron és környéke műemlékei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956, 276, 215-217.
- [2] Házi J. *Soproni polgárcsaládok 1535-1848*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 174-175, 856.
- [3] Thirring G. *Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig*. Székely és Társa Könyvnyomdája, Sopron, 1941, 23-24, 20.
- [4] Mihályi E. *Sopron renaissance- és barokk-stílusban épült házai*. A szerző kiadása, Sopron, 1915, 18-19.
- [5] Kelemen I. – Nemes A.: *Sopron, Új u. 14. homlokzati értékleltár*. Sopron, 2017, kézirat.
- [6] Dávid F. – Goda K. – Thirring G. *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488-1939*. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2008, 227-229.
- [7] *A Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskola Szünidei Felvételei 1912-1942*. Reprint kiadás, Terc Kft., Budapest, 2002, VIII. füzet, 11-13. tábla.
- [8] Bíró J. *A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blaumann*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 63.) Különnyomat, Kolozsvár, 1933, 14-15.
- [9] *A Magyar Kir. Állami Felső Építőipariskola 1941-42. évi szünidei felvételei: Kolozsvári műemlékek*. Budapest, 1942. 6-7, 38-40 képtábla.
- [10] B. Nagy M. *A kolozsvári Bánffy palota*. In: *Reneszánsz és barokk Erdélyben. Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1970. 203–211.
- [11] Bordás B. *A kolozsvári Bánffy-palota. Múlt és jelen*. Polis Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2019.
- [12] Dărăban C. – Iakob A. *Muzeul de Artă din Cluj-Napoca 70 ani - Kolozsvári Művészeti Múzeum 70 éves*. 2023. 94.
- [13] Fortepan / Ábrahám Katalin és László, <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=266623> (Utolsó letöltés: 2026. 05. 04.).
- [14] Zádor A. (szerk.) *Építészeti szakszótár*. Corvina Kiadó, Budapest, 1984, 38, 47.
- [15] Tárkányi S. *A Zichy-Meskó palota porcelánkabinetjének kétszárnyú ajtóit*. In: Csíha Cs. (szerk.) *Wood 4 Sustainability Processing, Construction, Products and Design*. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, 2024, 275-280. DOI: <https://doi.org/10.35511/978-963-334-541-2-29>